

РЕЦЕНЗИЯ

по конкурс за заемане на академичната длъжност **професор** по научно направление 2.2. История и археология (археология – тракийска археология) за нуждите на катедра Археология – Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ (ДВ бр. 53/ 18.06.2013 г.).

Рецензент: проф. д-р Костадин Рабаджиев

За участие в обявения конкурс документи е подал единствен кандидат – **доц. д-р Тотко Нейков Стоянов**, преподавател на основен трудов договор към Катедрата по Археология на Исторически факултет, СУ „Св. Климент Охридски“. Процедурите по конкурса и документите предоставени на членовете на научното жури са изпълнени според изискването на Закона за развитие на академичния състав.

До участието си в конкурса Тотко Стоянов извървява дългия и последователен път на изследовател, започнал като археолог – уредник в музеите в Бургас (1979-1981) и в Созопол (1981-1982), асистент след спечелен конкурс в Катедрата по Археология (1982), доктор (1986), доцент (1993). Учебната дейност на Тотко Стоянов е съсредоточена върху проблемите на желязната епоха и тракийската археология през I хил. пр. Хр. и включва основен курс в бакалавърската програма по Археология и специализирани курсове в бакалавърската и магистърската програма. Тук обаче бих открил усилията му като научен ръководител на докторанти с впечатляващия списък от 17 млади учени, 10 от които са защитили, а сред тях са и имената на утвърдени вече изследователи на древността.

Преподаването по Тракийска Археология Тотко Стоянов съчетава и с теренна работа, акцент в която е проучването на тракийския град в Историко-археологическия резерват „Сборяново“, където той започва като член на научния екип през 1983 г., а през 1990 г. е утвърден като научен ръководител на колектива проучващ града, който е и учебен обект за лятната практика по тракийска археология на студентите от специалност Археология.

В този труден път не го подминават и тегобите на административните

задължения – един мандат той е ръководител на Катедрата по Археология (2003-2007) и в два последователни е заместник-декан на Историческия факултет (2003-2007 и 2007-2011), а през 2008 г. е избран за пръв председател на управителния съвет на новоучредената асоциация на българските археолози (АБА), задължение което изпълнява неизменно и до днес.

Основна проява и показател за научната дейност са написаните от Тотко Стоянов научни трудове, които са и предмет на рецензиране в настоящия конкурс. Става дума за една впечатляваща по обем научна продукция от 146 заглавия: монографии, студии, статии и научни съобщения; доклади от конгреси, конференции и симпозиуми, издадени в български и чужди поредици и издания, и подредени в приложения списък (7а). Във втория списък (7б) Тотко Стоянов е открил 31 научни публикации за участие в настоящия конкурс, всичките писани във времето след доцентурата. Това, което тук бих се постарал да споделя като оценка, е не само обема на написаното от участника в конкурса, но и широтата на научните му занимания, дълбочината на дискутираните от него проблеми, което в годините го изяви като водещ специалист в археологията на желязната епоха и тракийската проблематика в ареала на Балканите и контактните зони от Централна Европа до Черноморския басейн и от северните степи до Егейския ареал и Анатолия.

Първа, най-значима тема в научните занимания на Тотко Стоянов, бих открил в написаното от него по проблемите на града в Тракия, резултат от дългогодишните му проучвания на града при Сборяново, интерпретиран от него като гетската столица Хелис. Това подчертава значимостта на текстовете, които са резултат от лични наблюдения и археологически проучвания, в които той участва и ръководи. Това е преди всичко хабилитационният труд, с който той участва в конкурса: „Тракийският град. Градоустройство. Укрепителна система. Архитектура“, първа част от том III на поредицата „Сборяново“. Този труд бе обсъден на разширено заседание на Катедрата по Археология и получи признанието на колегите, за да бъде открита процедурата на конкурса. От съдържанието на тома рецензирам следните части, декларирани от Тотко Стоянов и проучвателския колектив като негови авторски: I.2; I.3; I.4; II.1; II.2; II.4; II.7 и обобщението, именовано в съдържанието като „Заключителни бележки“. Всъщност става дума за публикуване на дългогодишните археологически

проучвания на древния град, ръководени от Тотко Стоянов, като прави впечатление колегиалността на изследователя, който е включил в авторския колектив всички участници в теренните разкопки. Разгледани са елементите на града в последователно проучваните пространства, като в първата част това е укрепителната система и градоустройството, проследено в ЮЗ квартал и в Долния град; във втората акцентът е върху архитектурата на жилищните и стопански комплекси в т.нар. „Квартал на занаятчиите“/ Централен изкоп, комплексът при Западната крепостна стена и сектор 168, както и сондажни наблюдения в и извън укрепената част на града. Стремешът е бил към реконструкция на градските структури, тяхната функционалност и хронология въз основа на задълбочен и прецизен анализ на откритите артефакти и археологически ситуации. Приложен е класическият сравнителен анализ с градове и обекти в тракийския и в гръцкия свят, мащабно съотнасяне на елементи и цели структури, тук основан върху детайлно познаване на материалните свидетелства и хронологията на импортни и местни предмети, които очертават сложните и преплетени икономически и културни взаимоотношения. Тук обаче информацията от традиционния археологически анализ е допълнена и с археометрични изследвания, което е допълнило възможната интерпретация. Особено показателен за възможностите на автора да „чете“ ситуации в широк културен ареал е примерът с кръглите каменни платформи в сектор 168, които са сравнени с многобройни примери от гръцкия свят и интерпретирани като „площадки“ за практикуване на ритуално хранене в култа на предците. Прецизно изясняваните детайли и картини от живота на града в края на тома са обобщени в част с твърде непретенциозно заглавие „Заклучителни бележки“, а всъщност задълбочен анализ на мястото на града при Сборяново в селищната структура на гетските земи. Това е постигнато в обстоен преглед на географските особености на региона, в обобщена картина на структурите на града, на неговия икономически и демографски потенциал, но съпоставен с данни от археологически проучвания и обходи, с писмени свидетелства, и така е очертана картата на селищните центрове с изявените зависимости, за да се обоснове възможната реконструкция на града като политически и икономически център, затова и логично интерпретиран като Хелис.

Проблемът за града, за неговата идентификация, история и икономика е

поставян многократно в публикации на автора, тук сред селектираните са двете части за гетската столица (№ 2 и 3), както и статия посветена на резултати от проучванията след 2000 г. (№ 15). Тази тема е продължена и в анализа на архитектурата и украсата на Свещарската гробница с кариатиди, за която Тотко Стоянов обоснова предполога, че е била изградена за гетския цар Дромихет (№ 4). Картиката се допълва и в анализа на многобройните артефакти от градска среда, който разкрива сложните културни връзки на града в древния свят (№ 9). На селищната структура в динамиката на историческите промени е посветена и студията му в сборник в памет на М. Домарадски (№ 6). Постигнатото е значимо, тъй като Тотко Стоянов стъпва на изследване на селищните модели, обусловени от икономически и производствени връзки, проследени от времето на РЖЕ и в контекста на контактите на СИ Тракия с Анатолия, Кавказ и Близкия изток (№ 7). А тук бих открил и публикацията му върху моделите на урбанизъм в ранно-елинистическа Тракия, която бележи нови идеи в интерпретацията на селищните структури и полиогенезисът в тракийска среда (№ 18).

Друга тема на изследователски интерес са групи от артефакти от СИ Тракия и въобще от тракийска среда, които са съпоставени в анализ със сходни от Древния свят и контактните зони. Пример е написаното по отношение на фибули, керамични форми и метални фиали в документирането на ранни контакти с Егеида (№ 13), или пък за употребата на шпори от ездачите в Тракия (№ 11). Сред тях са и паметниците на тракийската торевтика, дискутирани на ниво работилници/ ателиета и майстори, и с анализ на технологичните умения в създаването им (№ 8). Предмет на изследвания са съкровищни предмети от Тракия, дискутирани са иконографията, стила и технологията на предметите, което е позволило на автора те да бъдат осмислени и в исторически контекст като съкровището от Борово (№ 5) или от Панагюрище (№ 12), сребърните кани от т.нар. Балканска група с украса във форма на „бял лотос“ (№16). Специално бих подчертал обстояният анализ на керамичните имитации на метални съдове от Тракия в доклад от 10 конгрес по Тракология в Комотини (№ 20), на ритона от Прага, в който Тотко Стоянов разпознава Пегас в следите от прилепените към тялото крила, които не са се запазили (№ 24). На обстоен анализ е подложено и златното протоме на Пегас от Вазово (№ 26) с дискусия върху техниката и образа в тракийска среда, възможната дата и историческата интерпретация на този

уникален паметник, който според Тотко Стоянов би могъл да е изработен и в ателие в града при Сборяново. Сходен е подходът в анализа на археологическата среда и интерпретацията на архаичната дръжка за огледало от Чучарка (№ 25), също и сребърната кана от Наип с украса във форма на „бял лотос“ (№ 31), която той разглежда в контекста на известните от древния свят, за да постави въпроса за времето и влиянията, техниката на направа, което го отвежда и до ателиетата, обслужвали тракийските клиенти. Аспекти на търговските връзки на Тракия в Древния свят Тотко Стоянов анализира и в доклада си за Синопе като търговски и културен партньор в Тракия през класическата и елинистическата епоха (№ 29), започвайки с артефакти от бронзовата епоха, за да означаи маршрута на търговското проникване и да стигне до сребърния ритон с протоме на бик от Боровското съкровище като очертае сложните измерения на влиянията и идеите в света на тракийските майстори-торевти. А тук бих включил и публикациите за ритона с протоме на бик от Боровското съкровище (№ 123/ списък 7а) и за кратера от същото съкровище (№ 102/ списък 7а), за Панагюрското съкровище на 18 Международен конгрес по Класическа археология в Мерида, Испания (№ 145/ списък 7а). Извън рецензиране остава и цяла група публикации на археометрични анализи на метални предмети от Тракия, подготвени в съавторство с изтъкнати химици като Ернст Перницка, Ивелин Кулев, и очертаващи интереса му към възможностите на точната наука да допълни класическия арсенал от археологически методи и да трасира бъдещето на науката за древността (№ 90, 92, 107, 113, 116, 126, 141/ списък 7а).

В тази насока са публикации по проблемите на керамичната епиграфика, сред които се откроява студията за печатите върху амфори от т.нар. група „Парменискос“ (№ 10), в която печат от града при Сборяново е съпоставен с известните, за да се очертае възможността за производство в Месамбрия Понтика. Това е подсказано и с археометричен анализ на проби от глината, а тезата си той допълва с аргументи и в своя доклад на Международна конференция по проблемите на продукцията и търговията с амфори в района на Черно море (№ 28).

Тук бих подчертал и темата за тракийското въоръжение, която присъства неотклонно в изследователския му интерес и включва публикации върху халкидските шлемове от Тракия (№ 17), нов прочит на въоръжението на

рисуваната сцена в люнета на Свещарската гробница (№ 21), на обсадната и отбранителна техника използвана в Тракия и реконструирана в откритите артефакти и археологически ситуации (№ 22). Не бих пропуснал и обобщителната студия върху тракийското въоръжение, която Тотко Стоянов подготви в том за Древна Тракия от поредица на издателството Blackwell (№ 140/ списък 7а).

Не е подмината и проблематиката за тракийските гробници, като бих подчертал ангажираността на Тотко Стоянов с „археологията на Смъртта“, която може да се проследи от по-ранните му публикации, сред тях и монографията за могилния некропол от ранножелязната епоха при Сборяново (№ 2/ списък 7а), която е хабиляционен труд в конкурса му за доцент, или пък за гробничната архитектура в Североизточна Тракия в светлината на контактите с Мала Азия (№ 20/ списък 7а). Тази тема е дискутирана задълбочено по отношение на хронологията на архитектурата и на гробния инвентар, и възможната историческа интерпретация. Така както това е постигнато за гробницата в Мал тепе и основателното допускане, че тя е използвана за полагането на Адей вътре (№ 14). В друга публикация Тотко Стоянов дискутира и основанията за келтска интерпретация на преизползването на гробницата (№ 27), подсилвайки скептицизма към подобен прочит на ситуацията. Бих открил и написаното от него за живописната програма на гробницата в Александрово (№ 23), където възможностите на стиловия и на иконографския анализ са използвани, за да се уточнят важни за интерпретацията на сцените детайли, отнесени към бита на траките. Пример за подобен мащабен подход към гробните конструкции е текстът за историческия контекст на новооткритата гробница при Гагово, Поповско, в който скрупульозното научно дирене е съчетано и с данни от археологическия обход на територията (№ 30). Затова бих подчертал предимствата на прилагания от него метод за комплексно изследване на паметниците и съчетаване на достъпния изворов материал с вглеждане в подробностите, което отваря възможност към преосмисляне на постигнатото. За това бих посочил и статията му от симпозиум в Истанбул (в съавторство с Даниела Стоянова – № 121/ списък 7а), в която те предложиха нови дати на гробничните комплекси от Тракия, с което и преосмислиха тяхната интерпретация.

Изреденото дотук бих искал да сумирам като основание за моята преценка за научното творчество на доц. д-р Тотко Стоянов:

1. В изследванията си той е успял да обхване цялото първо хилядолетие пр. Хр., т.нар. „Желязна епоха“, което за Тракия е динамично време на промени, но и на интензивни взаимодействия с близки и далечни култури;

2. Той не се е ограничил в пространството на Древна Тракия, а във всичките си изследвания е използвал сравнителни паметници и примери от необятното пространство на Древния свят между северните степи и Егейския басейн, между Централна Европа и Двуречието, за да изгради убедителна интерпретация;

3. В написаното той е успял да обозре огромна по обем, разноезична научна литература, да стъпи върху постигнатото от изследователи и школи, за да прокара свои идеи в утвърдени прочити на миналото;

4. В научната си дейност той не се е ограничил в теми и проблеми, а е успял да обхване почти всички материални паметници, за да гради с тях своята интерпретация на идейния свят;

5. Тотко Стоянов е утвърден изследовател на древността, задълбочен и прецизен археолог, авторитетен учен, чиято научна позиция е споделяна от български и чужди специалисти – справката за публикационната и цитатна активност потвърждава това, а и участието в международни форуми доизграждат тази представа.

6. Написаното от него носи достойнствата на осмислено знание, с него той се изявява като учен, който е успял да побере знанието на пишещите преди, да го оцени с видяното в личния си сблъсък с неизвестното и да го пренесе към тези които ще продължат по трудния път... Това е ориста на знаещите и затова аз убедено ще гласувам „за“ **избирането на Тотко Стоянов на академичната длъжност професор** по 2.2. История и археология (Тракийска археология) към Катедрата по Археология на Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“.

София, 27 октомври 2013 г.

Рецензент:

